

УДК 342.93;351.74(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.2.16>

Ірина Миколаївна Попович,

кандидат юридичних наук,

Національний науковий центр

«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Міністерства юстиції України (провідний науковий співробітник);

 <https://orcid.org/0000-0001-9329-5378>,

e-mail: E.Popovich@i.ua

АНАЛІЗ ДОСВІДУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА США ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

Зазначено, що в сучасному світі правові системи дедалі більше орієнтуються на спільні цінності: захист прав людини, забезпечення верховенства права, гарантії незалежності суду й ефективність правового захисту. Відмічено, що США є тією країною, в якій функціонують найбільш ефективні, жорсткі та водночас демократичні механізми забезпечення законності правосуддя. Проаналізовано історію становлення судової системи Великої Британії, багатовіковий розвиток Апеляційного комітету Палати лордів, окреслено ключові результати конституційної реформи 2005 року.

Ключові слова: зарубіжний досвід, Велика Британія, США, забезпечення законності, правосуддя.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

Ефективне та справедливе здійснення правосуддя є фактично неможливим без забезпечення його законності. Важливим аспектом у цьому контексті є вивчення зарубіжного досвіду, що дозволить запозичити у вітчизняні реалії найефективніші моделі правозастосування, судочинства й організації правової системи, які вже довели свою результативність у демократичних державах. У сучасному глобалізованому світі правові системи дедалі більше орієнтуються на спільні цінності: захист прав людини, забезпечення верховенства права, гарантії незалежності суду, прозорість процедур та ефективність правового захисту. Саме тому порівняльний аналіз дасть змогу не лише виявити кращі риси правових механізмів інших держав, а й адаптувати їх до національних правових реалій, враховуючи культурні, соціальні та правові особливості країни.

Стан дослідження проблеми

Окремі проблемні питання, присвячені забезпеченню законності під час здійснення правосуддя, у своїх наукових працях розглядали

В. С. Бігун, О. О. Вітушинська, К. В. Гусаров, В. Т. Комзюк, В. М. Лаговський, Б. В. Малишев, Г. О. Попадинець, В. Б. Татаренко, М. Ю. Череватий, О. В. Щерблюк та ін. Утім, незважаючи на значний теоретичний доробок, недостатньо опрацьованим залишається питання зарубіжного досвіду забезпечення законності під час здійснення правосуддя.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є характеристика досвіду Великої Британії та США щодо забезпечення законності під час здійснення правосуддя. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі *завдання*: дослідити інституційні й організаційні особливості судових систем Великої Британії та США, які дозволяють забезпечувати законність під час здійснення правосуддя; охарактеризувати положення норм чинного законодавства цих держав у досліджуваній сфері.

Виклад основного матеріалу

У першу чергу приділимо увагу судовій системі Великої Британії, яка має багатовікову історію та складається з автономних судових систем: Англії й Уельсу, Шотландії та Північної Ірландії. Верховний суд Великої Британії є апеляційною інстанцією із цивільних і кримінальних справ для Англії, Уельсу та Північної Ірландії і лише із цивільних справ – для Шотландії [1]. Суди Англії та Уельсу мають уніфіковану правову систему та застосовують англійське законодавство. Вищими судами Англії та Уельсу є Апеляційний суд, Високий суд, Суд Корони, судами нижчої інстанції – суди графств, магістратські та сімейні суди. Існують також спеціалізовані суди (трибунали) 1.

1 жовтня 2009 року стало визначальним моментом у конституційній історії Сполученого Королівства з відокремленням судової влади від законодавчої. Коли щойно відреставрована будівля колишньої Міддлсексської ратуші була готова до нового призначення, Верховний суд посів своє місце в переліку офіційних державних будівель. Із моменту свого відкриття у 2009 році Верховний суд продовжував виконувати роль останнього апеляційного суду, який виносив рішення у справах найбільшої суспільної ваги. Однією з головних переваг переміщення його у власну будівлю є те, що доступ громадськості (як фізичний, так і віртуальний) через пряму трансляцію справ значно покращився 2.

1 Rab S. Legal systems in UK (England and Wales): overview // Thompson Reuters Practical Law™ : сайт. URL: <https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-636-2498> (дата звернення: 08.05.2025).

2 The Court and Legal System // The Supreme Court of the United Kingdom : офіц. сайт. URL: <https://supremecourt.uk/about-the-court> (дата звернення: 08.05.2025).

Окремо варто сказати про Апеляційний комітет Палати лордів, який розвивався протягом більш ніж 600 років: спочатку з роботи королівського суду – Королівської курії (*Curia Regis*), яка консультувала суверена, ухвалювала закони та відправляла правосуддя на найвищому рівні. До 1399 року обидві палати парламенту розглядали петиції про скасування рішень нижчих судів. Після цієї дати Палата громад припинила розгляд таких справ, залишивши Палату лордів вищою апеляційною інстанцією (за звичаєм уся Палата лордів могла засідати як суд в особливих випадках, наприклад, суд над одним з їх членів). У 1876 році було ухвалено Закон про апеляційну юрисдикцію, який регулював порядок розгляду апеляцій. Він також призначав звичайних апеляційних лордів – висококваліфікованих професійних суддів, які повний робочий день працювали над судовою діяльністю Палати. Вони мали змогу голосувати за законодавство як повноправні члени Палати лордів, але на практиці робили це рідко. До Другої світової війни лорди щодня слухали апеляції в Палаті лордів. Після початку роботи Верховного суду в жовтні 2009 року всі чинні лорди стали його першими суддями. Вони залишалися членами Палати лордів, але не могли засідати та голосувати. Нові судді були безпосередньо призначені до Верховного суду за рекомендацією комісії з відбору¹.

Зауважимо, що Закон про конституційну реформу 2005 року зробив більше, ніж просто реформував посаду лорда-канцлера. Він посилався на два основоположні принципи конституції: верховенство права та незалежність судової влади. Незважаючи на те, що незалежність судової влади протягом тривалого часу була у Великій Британії проблемою, яка згадувалася лише у статутах, наприклад, у Біллі про права 1689 року, це був перший випадок, коли відповідний принцип було прямо закріплено в чинному законодавстві. Століттями формувалося загальне розуміння того, що ці принципи передбачають, але у світі інших унесених змін було визнано важливим, щоб закон посилався на них і таким чином надавав їм законодавчої сили. Серед позитивних моментів запроваджених змін слід визнати закріплення чіткого законодавчого обов'язку урядових міністрів підтримувати незалежність судової системи. Міністрам прямо заборонено намагатися вплинути на судові рішення через будь-який особливий доступ до суддів. Лорд-канцлер також має особливий законодавчий обов'язок захищати незалежність судової влади. Наприклад, цей обов'язок вимагає від нього захищати членів судової влади, які виконують свої

¹ The Court and Legal System // The Supreme Court of the United Kingdom : офіц. сайт. URL: <https://supremecourt.uk/about-the-court> (дата звернення: 08.05.2025).

судові функції, від негативних коментарів інших членів уряду. Найяскравішим прикладом цього є результат розгляду справи Суїні у червні 2006 року. Крейг Суїні був засуджений до довічного ув'язнення. Суддя, який виносив вирок, мав установити мінімальний термін ув'язнення, до якого Комісія з умовно-дострокового звільнення не могла розглядати його звільнення за ліцензією. Відповідно до положень закону та інструкцій щодо призначення покарання суддя встановив мінімальний термін у п'ять років і 108 днів. І міністр внутрішніх справ, і молодший міністр у Департаменті конституційних справ розкритикували таке рішення. Міністр юстиції взагалі заявила в ефірі Radio 4, що вирок був неправильним, однак пізніше вона відкликала свої коментарі. Лорд-канцлер виступив проти своїх колег з уряду та публічно захистив суддю, який виніс вирок. Він діяв відповідно до покладеного на лорда-канцлера обов'язку захищати судову систему¹.

Окрім того, варто відмітити, що відбулась передача судових функцій лорда-канцлера лорду – головному судді, який став президентом судів Англії та Уельсу. Як наслідок, лорд – головний суддя ніс відповідальність за навчання, керівництво та розміщення суддів. Лорд – головний суддя також відповідає за представлення поглядів судових органів Англії та Уельсу в парламенті та серед міністрів. Важливим також було створення незалежної комісії з призначення суддів, яка фактично відповідає за відбір суддів, хоча формально дає рекомендації лорду-канцлеру. Це має на меті гарантувати, що, незважаючи на те, що заслуги залишаються єдиним критерієм для призначення, система призначень є більш відкритою та прозорою².

Ще однією країною, досвіду якої доцільно приділити увагу в розрізі порушеної проблематики, є США. Судова система США своєрідна і відрізняється від інших судових систем своїм різноманіттям. Специфіка судової системи США визначається федеративним устроєм держави. Суб'єктами США є п'ятдесят штатів і один федеральний округ Колумбія (столиця м. Вашингтон). Сучасна федеральна судова система США не є «застиглою», вона досить динамічно розвивається і вдосконалюється. Цей досвід може представляти науковий і практичний інтерес для розвитку судової системи в Україні. Однак огляд досвіду США свідчить, що в Україні заміна процедури добору суддів на виборчу систему може створити більше проблем, ніж вирішити ті, що існують. Значно ефективнішими можуть бути заходи, спрямовані на підвищення престижу посади судді і водночас на посилення вимог

¹ The justice system and the constitution // Courts and Tribunals Judiciary : сайт. URL: <https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/our-justice-system/judacc-ind/justice-sys-and-constitution/> (дата звернення: 08.05.2025).

² Там само.

до професійного і морального рівня кандидатів на посаду судді і самих суддів [2]. Судова влада США, як зазначає О. Г. Козинець, діє в суворих межах закону та встановлених процесуальних правил, служить зміцненню конституційної законності, недопущенню її порушень законодавчою чи виконавчою гілками влади. Високий авторитет і активна роль суду у ствердженні правових засад американської державності – найважливіші атрибути політичної системи цієї країни. Суд може виконати свої функції, якщо він самостійний і незалежний, дійсно рівноправний із законодавчою та виконавчою гілками влади [3]. У США регуляторне середовище більш орієнтоване на об'єкти, а суди мають безпосередню владу над установами-виконавцями [4].

По всій країні діють 94 окружні суди. Кожен штат США має від одного до чотирьох округів, а Пуерто-Ріко й округ Колумбія – один окружний суд. Гуам, Північні Маріанські острови та Віргінські острови також мають власні територіальні суди, які функціонують як окружні. Кількість суддів залежить від округу. Окружний суд Центрального округу Каліфорнії та окружний суд Південного округу Нью-Йорка мають по 28 суддів, що є найбільшою кількістю у країні. Навпаки, окружний суд округу Айдахо має лише двох суддів, як і кілька інших окружних судів. Окружні судді також можуть призначати магістратських суддів, судових службовців, які працюють обмежений термін і допомагають у розгляді справ через велике навантаження¹. Судова система штату значною мірою відображає структуру федеральної судової системи, оскільки вона, як правило, складається із трьох основних рівнів: суди першої інстанції, апеляційні суди штатів і Верховний суд штату. У рідкісних випадках рішення щодо федеральних справ, ухвалене Верховним судом штату, буде подано до Верховного суду США. У багатьох штатах є окремі суди з питань спадщини, які займаються конкретними адміністративними справами. Кожен штат керує своєю судовою системою інакше, ніж її сусід. Наприклад, у штаті Колорадо є суди з окремих напрямів – у справах води, у справах неповнолітніх у Денвері, у справах спадщини в Денвері, а також нижчі муніципальні й окружні суди. Тим часом найвищий суд Нью-Йорка називається Апеляційним судом, а Верховний суд штату є судом першої інстанції².

У США судді, судові працівники та працівники федеральних громадських захисних організацій зобов'язані дотримуватися етичних законів і встановлених кодексів поведінки. Вони регулюють належне

¹ The U.S. Court System, Explained // Democracy Docket : сайт. 10.02.2022. URL: <https://www.democracymocket.com/analysis/the-u-s-court-system-explained/> (дата звернення: 08.05.2025).

² Там само.

виконання офіційних обов'язків і обмежують певну зовнішню діяльність, щоб уникнути конфлікту інтересів. Відповідно до Закону поведінку суддів та інвалідність головні судді й окружні судові ради, а також Судова конференція США у разі необхідності розслідують і вирішують будь-яку подану скаргу про те, що суддя «взяв участь у поведінці, що шкодить ефективному та швидкому управлінню справами судів» або «нездатний виконувати всі службові обов'язки через розумову або фізичну інвалідність»¹. Кожен суддя зобов'язаний надати перелік особистих і фінансових інтересів, що потребуватимуть відводу, який суди використовують за допомогою автоматичного програмного забезпечення для перевірки конфліктів, щоб ідентифікувати судові справи, у яких суддя може мати конфлікт інтересів, що призводить до його дискваліфікації відповідно до Кодексу поведінки суддів США. Усі судді, високопоставлені посадовці судової влади та старші службовці повинні щороку подавати публічні звіти про фінансову інформацію, як того вимагає Закон про етику в уряді від усіх трьох гілок влади. На працівників судових органів також поширюються певні положення Закону про припинення торгівлі знаннями Конгресу (STOCK)².

Важливим інструментом забезпечення законності в діяльності судів США є здійснення аудиту, який реалізується Адміністративним офісом судів США (далі – АОС США, Офіс). Офіс здійснює нагляд за комплексними перевітками судових коштів. Більшість аудитів проводять незалежні сертифіковані аудиторські фірми. Вони перевіряють усі окружні суди, суди з питань банкрутства та всі апеляційні суди кожні два-чотири роки. Незалежні сертифіковані аудиторські фірми також регулярно перевіряють федеральні організації громадських захисників, служби пробації та досудові служби, а також керуючих справами про банкрутство. На національному рівні проводяться аудити рахунків асигнувань судової влади та інших видів діяльності, систем і фондів. АОС США відстежує всі висновки аудиту, щоб переконатися, що рекомендації аудитора виконуються. Офіс також перевіряє роботу судів і служб захисників, щоб надати поради щодо управління та визначити відповідність політиці судової конференції. Ці аудити можуть бути широкими за обсягом або вузькими, можуть стосуватися операцій, персоналу, бюджету і фінансів, управління майном, суду присяжних, судової звітності або управління інформаційними технологіями та безпеки. Аудити служать фактором стримування шахрайства, марнотратства та зловживань. Якщо у

¹ Administrative Oversight and Accountability // United States Courts : офіц. сайт. URL: <https://www.uscourts.gov/administration-policies/administrative-oversight-and-accountability> (дата звернення: 08.05.2025).

² Там само.

процесі будь-якого аудиту виявляється шахрайство, марнотратство або зловживання, АОС США сповіщає відповідний орган¹.

На регіональному рівні кожен округ має окружну судову раду, яка виконує важливі наглядові обов'язки. Кожна рада має широкі повноваження видавати всі необхідні та відповідні розпорядження для ефективного та швидкого відправлення правосуддя в межах свого округу. Функції ради охоплюють процеси перевірки поведінки суддів, самі ради переглядають плани окружних судів із низки питань, таких як захист малозабезпечених і вибір присяжних. Кожен федеральний суд несе відповідальність за ефективне управління державними ресурсами, що знаходяться під його контролем, а також за призначення та звільнення своїх працівників у разі необхідності. Кожен суд зобов'язаний мати чітко визначені процедури прийняття рішень щодо управління фінансами та своєчасного складання фінансових звітів. Суди повинні складати плани управління для моніторингу різних судових операцій, урахуовуючи план організації бюджету, план бюджетних витрат, план внутрішнього контролю, план вирішення трудових спорів, план присяжних, план управління судовим доповідачем, план додержання Закону про кримінальне правосуддя та план об'єктів довгострокової дії. Дані щодо завантаженості та часу розгляду справ у кожному суді збираються та публікуються на загальнодоступному вебсайті судової влади².

Висновки

Отже, з огляду на викладене вище цілком справедливо можна зазначити, що США є тією країною, в якій функціонують найбільш ефективні, жорсткі та водночас демократичні механізми забезпечення законності правосуддя. Це проявляється у жорсткій регуляції незалежності суддів, а також наявності широкого кола суб'єктів, уповноважених перевіряти не тільки законність рішень, а й порядок ведення внутрішньо управлінської діяльності в судах. У США працюють незалежні органи, які стежать за поведінкою суддів і можуть відкривати дисциплінарні справи проти них. Крім того, судді зобов'язані щорічно подавати фінансові декларації, які проходять перевірку спеціальними службами. Безумовно, в Україні теж діє система декларування, але контроль над нею є слабким, а покарання за брехню у деклараціях майже не застосовується.

Список бібліографічних посилань: 1. Левенець Б. Моделі судового правозастосування Великобританії та США. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 170–175. DOI: <https://doi.org/10.32849/>

¹ Administrative Oversight and Accountability // United States Courts : офіц. сайт. URL: <https://www.uscourts.gov/administration-policies/administrative-oversight-and-accountability> (дата звернення: 08.05.2025).

² Там само.

2663-5313/2020.1.31. **2.** Нестерчук Л. П., Біденко О. В. Система федеральних судів США та ефективність здійснення правосуддя. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 62. С. 131–151. **3.** Козинець О. Г. Місце та роль Верховного суду США в системі розподілу державної влади // *Сучасний рух науки : IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 6–7 груд. 2018 р.)*. Дніпро, 2018. С. 628–633. URL: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2018/12/Zbirnik-tez-dopovidey-IV-mizhnarodnoyi-naukovo-praktichnoyi-internet-konferentsiyi.pdf> (дата звернення: 08.05.2025). **4.** Shelley P., van Rijn T. The role of courts in fisheries management and marine biodiversity protection: US and EU systems // *Governance of Marine Fisheries and Biodiversity Conservation: Interaction and Coevolution* / ed. by S. M. Garcia, J. Rice, A. Charles. Chichester, UK : John Wiley & Sons, Ltd, 2014. Pp. 398–409. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118392607.ch28>.

Надійшла до редколегії 11.05.2025

Прийнята до опублікування 14.06.2025

Popovych I. M. Analysis of the United Kingdom and the United States' Experience in Ensuring Legality in the Administration of Justice

It is emphasised that in today's globalised world, legal systems are increasingly oriented towards common values: protection of human rights, ensuring the rule of law, guarantees of judicial independence, transparency of procedures and effectiveness of legal protection. Effective and fair administration of justice is virtually impossible without ensuring its legality. An important aspect in this context is the study of foreign experience, which will allow the most effective models of law enforcement, judicial proceedings and the organisation of the legal system, which have already proven their effectiveness in democratic states, to be borrowed for domestic realities. That is why a comparative analysis will make it possible not only to identify the strengths of foreign legal mechanisms, but also to adapt them to national legal realities, taking into account the cultural, social and legal characteristics of the country.

It is noteworthy that the United States is the country with the most effective, strict, and democratic mechanisms for ensuring the rule of law. This is manifested in strict regulation of the independence of judges, as well as the presence of a wide range of entities authorised to verify not only the legality of decisions, but also the conduct of internal administrative activities in courts. The United States has independent bodies that monitor the conduct of judges and can initiate disciplinary proceedings against them.

The history of the British judicial system and the centuries-long development of the House of Lords Appeals Committee are analysed, and the key results of the 2005 constitutional reform are outlined.

It is stressed that the domestic justice system needs a thorough analysis of the experience of Great Britain and the United States in order to introduce effective tools and mechanisms for ensuring legality and resolving a number of organisational, institutional and regulatory issues related to their implementation.

Keywords: foreign experience, Great Britain, United States, ensuring legality, justice.

